

Sobre l'homogeneïtat del treball i la validesa del marxisme

(Proletaris de tots els països, uniu-vos)

Antoni Montserrat

En la seva llarguíssima i elaborada introducció a *Lecturas sobre Economía Política Marxista Contemporánea*, Josep M. Vegara¹ arriba a una conclusió molt treballada i fonamentada en escrits de diversos autors.

De ser certa aquesta conclusió, afectaria de ple la validesa general del marxisme, car es tracta ni més ni menys que de la negació de l'existència d'un treball homogeni sobre el qual fonamentar la teoria del valor. Les conclusions, crec, van més enllà i tenen interès per al conjunt dels enfocaments en discussió (neoclàssic, keynesià, sraffià i marxista) que, amb distints graus d'interdependència i contraposició, competeixen avui en el camp teòric de l'economia.

El primer que cal dir és que el resultat de Vegara sembla correspondre a una generalització d'un dels punts que hom considera habitualment clos en la polèmica d'arrel sraffiàna suscitada entre els dos Cambridges. Molt encertadament, Harcourt² resumeix la doble importància, pràctica i ideològica, del concepte valor del capital per a l'economia política del capitalisme, més enllà del fet que no sigui necessari per a la determinació de tècniques, com s'havia sostingut. El paper pràctic correspon a la necessitat de determinar la distribució de la renda entre posseïdors, a fi de determinar, per exemple, el valor del dret exclusiu a utilitzar maquinària i el dels trossos de paper on es representen tals drets, deixant de banda el paper dels no-posseïdors.

El paper teòric, o millor dit ideològic, del valor del capital consisteix a tancar el lligam directe entre el **patró temporal** d'inputs de treball i el **patró temporal** del producte, amb què hom pot resoldre qualsevol tecnologia, i a establir al seu lloc un altre lligam relacionant producte **corrent** i treball **corrent**. A tal fi, cal disposar del valor **corrent**

de l'estoc de capital; és aquesta una construcció conceptual mítica que requereix la projecció del passat i el futur de l'economia sobre el present. L'atenció recau, no pas en el treball passat, sinó en el valor present del treball passat incorporat, de forma que hom n'empra la capacitat productiva present per tal de justificar l'atribució de l'excedent de producte corrent sobre el salari als qui s'han apropiat el treball passat incorporat, i en conseqüència proporcionar la base present per a una futura apropiació.

L'abandó de la hipòtesi neoclàssica del caràcter agregable del capital no solament elimina tota fonamentació ideològica al poder del capital sinó que obre perspectives d'una interpretació més profunda del funcionament de l'economia, l'aproximació neoclàssica essent en tot cas, en termes de Kaldor,³ la visió euclidiana, superada per un paradigma més general no euclidià. S'obre el dubte, però, de si la interpretació i els supòsits mateixos de la teoria neoclàssica no constitueixen ja per si un obstacle epistemològic.

La generalització al cas del treball, que veiem que no era prevista en la formulació de Harcourt, no torna la pilota al camp contrari, almenys formalment, i cal estudiar-la amb deteniment. Una lectura vulgar dels resultats porta, en molts casos, a la fal·làcia de la justificació per eliminació: si la teoria del valor no és vàlida, aleshores segurament la teoria neoclàssica ho és. Un exemple claríssim de la incorrecció de la justificació per eliminació és el model Samuelson-Marx: si s'acceptessin els seus supòsits tant els neoclàssics com Marx tindrien raó (per bé que hom els considera tan restrictius que el model serveix de contraargument contra Samuelson). La generalització cal fer-la a dos nivells, en un primer,

diríem de marxologia, i en un altre de marxisme. Si contrastem el que diu Vegara amb el contingut mateix d'*El Capital* hem d'admetre que la idea de treball homogeni es troba a l'arrel mateixa de tota la construcció de Marx.

En les exposicions inicials i més genèriques (capítol I), o bé la mateixa *Misère de la Philosophie* (1847), la naturalesa homogenia del treball és utilitzada amb convenient sofisticació conceptual (treball simple distint de treball abstracte), per bé que a l'hora de la veritat la instrumentació sigui molt senzilla. Però és més, quan en altres capítols analitza el moviment del sistema capitalista com un tot, la idea de la progressiva homogeneïtzació del treball al llarg del temps hi apareix explícitament. Vegeu, per exemple, cap. V, n. 18 (vol. I, pàgs. 206-207, ed. Dietz Verlag, pàgs. 214-215, OME). Morishima,⁴ en canvi, considera que no és aquesta la tendència, i Vegara abona l'opinió de Morishima. Provisionalment podem considerar que la qüestió de l'homogeneïtat del treball posseeix als textos de Marx dues connotacions: 1) **analítica** o teòrica i 2) **predictiva**. Anem a discutir-les més en detall. Des del punt de vista analític, Marx actua sempre com si la reducció fos possible, per descomposició, o bé atribueix les diferències observables a qüestions històriques superables. Des d'una perspectiva predictiva, Marx es mostra partidari d'una previsió d'homogeneïtzació del treball. Remarquem que aquest optimisme no l'acaba de compartir pel que fa al capital, en el sentit que té molt present el procés de concentració i centralització del capital, però que la crítica a l'homogeneïtat del capital en Marx no està basada en una teoria del monopoli, en el sentit modern del terme,⁵ sinó en la major radicalitat del concepte de treball.

Els resultats analítics, en el marc del problema del valor en *El Capital* posen en gran perill el concepte mateix de valor, en una lectura immediata de les formulacions. La validesa analítica es pot defensar a través de les formulacions de Laibman, segons les quals el valor d'ús de la força de treball (temps de treball) i el valor del canvi (capital variable) no varien a través del procés de transformació de valors a preus. Aquí, però, no entrarem en el problema de la transformació, la producció conjunta, Frobenius, etc. La capacitat predictiva es pot considerar no gaire elevada, per bé que alguns fenòmens recents, com ara els NIC (països de nova industrialització), tornen a donar força al treball socialment necessari

com a mesura de valor, si és que volem entendre alguns processos de brusca desvaloració en productes fàcilment accessibles al comerç internacional i de naturalesa no estratègica. A nivell analític cal tenir present que, al meu entendre, l'homogeneïtat del capital i la del treball, en un context sraffià, molt pròxim al pensament de Vegara, no són «infinitesims del mateix ordre», i que el concepte de capital queda invalidat a un nivell inferior al del valor treball, i que per tant tenen un status teòric distint, i no simplement paral·lel. És a dir, que és, no un plantejament analògic, sinó de més gran abstracció.⁶

Hauriem, per tant, de concloure, si Vegara tingués raó, en un profund escepticisme sobre la capacitat explicativa i predictiva del pensament de Marx.

«L'home és la mesura de totes les coses», Protàgores

M'arriscaré a proporcionar una sortida, que alguns podrien qualificar potser de filosòfica, però que considero que es troba fortament arrelada al plantejament mateix de Marx. Cal considerar que podem atribuir una tercera con-

notació al concepte d'homogeneïtat del treball, a més de l'analítica i la predictiva, a la llum de la qual hom en podrà revisar les dues primeres ja estudiades. Aquesta tercera connotació és la **normativa**. Consisteix a lligar la capacitat analítica i predictiva d'El Capital de Marx no solament a l'esforç intel·lectual mateix de Marx com a tal, sinó a la capacitat del marxisme d'imbricar-se en la consciència dels treballadors i de contribuir en la pràctica al procés mateix d'homogeneïtzació del treball. La consigna «Proletaris de tots els països, uniu-vos!» seria aleshores, no solament una consigna política, sinó un requisit teòric imprescindible per validar l'anàlisi marxiana del funcionament del sistema capitalista. Aquesta interpretació, que lliga la darrera tesi contra Feuerbach amb El Capital, rep llum, per exemple, dels treballs de R. Coase, Braverman, Gintis i O'Connor sobre les característiques del treball sobre el capitalisme. R. Coase⁷ insisteix en l'explicació del capitalisme a partir de l'empresa mateixa, a partir del procés productiu tal com aquest és dirigit per l'empresari. Braverman⁸ veu la qüestió en el marc del capital monopolista. Gintis⁹ desenrotlla el concepte de jerarquia, influència i consciència, i relativitza els condicionaments tecnològics en la definició dels processos de producció. O'Connor¹⁰ tracta el paper de l'Estat en la reproducció i manteniment de la força de treball i la situació contradictòria en què es troba l'Estat de benestar i l'interès dels capitalistes en

el que se n'ha dit procés de desregulació (Aglietta).¹¹ Tots aquests autors ajuden a interpretar l'existència de treball heterogeni com un resultat buscat pels capitalistes, en gran part per tal de col·lapsar la consciència obrera i les condicions objectives d'unitat, i a superar per via nihilista la crisi de legitimitat del capitalisme tardà estudiada per Habermas¹² i Mc Pherson,¹³ entre altres. El que passa és que no podem interpretar aquest requisit en termes voluntaristes, com un simple procés de conscienciació, perquè la cosificació del caràcter no additiu de determinats treballs és un fet fort, si acceptem l'òptica de Vegara.¹⁴ Pensem també, com ha mostrat entre altres Paul Bairoch, en la intensa capitalització actual, mesurada en termes de treball, comparada amb la del segle XIX.

La pretensió d'heterogeneïtzar el treball pot interpretar-se com un intent per part dels capitalistes de crear condicions tals que, essent les solucions no satisfactòries, no compatibles, en canvi no hi ha raó per a moure's de la solució d'«equilibri», perquè només es pot obtenir una millora si els altres es mouen també. Hahn¹⁵ defineix aquesta situació així: «una economia està en equilibri quan genera missatges que no induïxen els agents a canviar les teories que sostenen ni les polítiques que segueixen».

Crec que es pot demostrar que no estem aleshores davant d'un òptim de Pareto, sinó d'un equilibri a la Nash, i

1. Josep M. Vegara, «Introducción», dins Josep M. Vegara (ed.) *Lecturas sobre Economía Política Marxista Contemporánea*, A. Bosch ed. B. 1982, pàgs. 15-165, esp. pàgs. 50-56. En la mateixa línia: Abel Caballero: *La crisis de la economía marxista*. Piramide, 1983 i J. Segura sobre Marx y el marxismo (debate) un *Sistema* 54-55, juny 1983.
2. G. C. Harcourt, *Some Cambridge controversies in the theory of capital*, Cambridge U. P. London 1972, pàgs. 248 i següents.
3. Kaldor, N., «Marginal productivity and the Macro-Economic Theories of Distribution», *Review of Economic Studies* XXXIII, pàgs. 309-19 (1966), citat per Harcourt.
4. Morishima (1973), cap. 14 *Marx's Economics. A Dual Theory of Value and Growth* Cambridge U.P. (S/ Vegara, pàg. 55).
5. Of. Clifton vs. Baran i Sweezy: J. A. Clifton: «Competition and the evolution of the capitalism mode of production», *Cambridge Journal of Economics*, juny 1979.
6. Of. P. Sraffa *Production of Commodities by means of Commodities*, Cambridge U.P. 1960, pàg. 34-38. L'article de D. Laibman citat en aquest paràgraf és: D. Laibman: «Values and Prices of Production: The Political Economy of the Transformation Problem», *Science and Society*, 1974.
7. R. Coase «the Nature of the Firm», *Economica*, 4 nov. 1937, reimprès a *Readings in Price Theory*, Irwin, Chicago, 1952.
8. H. Braverman, *Labor and Monopoly Capital*, the degradation of work in the 20th Century Monthly Review Press, Nova York 1974.
9. H. Gintis, «The Nature of labor Exchange and the theory of Capitalist Production», *Review of Radical Política, Economy*, 3, 1976.
10. J. O'Connor: *The fiscal crisis of the State*.
11. Aglietta: *Regulación y crisis del capitalismo*, S. XXI.
12. J. Habermas: «Problemen des Legitimation in Spätkapitalismus», vegeu també *Technik und Wissenschaft als Ideologie* Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1968, pàgs. 48 i següents, i *Kultur und Kritik*, Suhrkamp 1973, pàgs. 7-85.
13. C. B. Mc Pherson: *The life and times of liberal Democracy*, Oxford U.P., trad. cast Alianza, M. 1981: *La democracia II* - *beral y de época*.
14. Karl Marx, *Grundrisse*, OME-21, pàg. 25: «De ahí que Hegel cayera en la ilusión...».
15. F. Hahn. *On the Notion of Equilibrium of Economics*. Cambridge M.P. 1973.

que a més aquesta distinció ajuda a entendre la pràctica sindical recent i el problema que Hahn té present en un treball posterior: " que poden no existir motius per canviar els salaris fins existint atur involuntari: si tenim dos jugadors (1 i 2) amb estratègies X_1 i X_2 i resultats Y_1 i Y_2 i analitzem la matriu jacobiana per veure la tangència. De l'estudi dels signes de:

$$D = \begin{bmatrix} \frac{\delta y_1}{\delta x_1} & \frac{\delta y_1}{\delta x_2} \\ \frac{\delta y_2}{\delta x_1} & \frac{\delta y_2}{\delta x_2} \end{bmatrix}$$

podem concloure que es presenten tres situacions:

$$D_1 = \begin{bmatrix} + & + \\ + & + \end{bmatrix}; \quad D_2 = \begin{bmatrix} + & + \\ - & + \end{bmatrix}; \\ D_3 = \begin{bmatrix} + & - \\ - & + \end{bmatrix}.$$

Per a D_1 , tots milloren a través de variacions marginals sense necessitat de cooperació. Per a D_2 , el jugador número 1 actuaria irracionalment en contra dels seus interessos. Per al cas D_3 , tant 1 com 2 tendiran a incrementar els resultats propis:

$$\frac{\delta y_1}{\delta x_1} > 0 \quad i \quad \frac{\delta y_2}{\delta x_2} > 0.$$

Hi ha conflictes quan el producte d'aquests guanys és inferior al de les pèrdues en

$$\frac{\delta y_2}{\delta x_1} \quad i \quad \frac{\delta y_1}{\delta x_2}$$

i per tant hi ha interès a cooperar.

La situació d'heterogeneïtat del treball pot interpretar-se en termes de les variacions en un tipus de treball davant de variacions en l'altre tipus de treball (si suposem només dos tipus de treball, per exemple el del mercat primari i el del mercat secundari de treball). En el moment actual no ens trobaríem davant de D_1 , com pretén ideològicament el capital, sinó davant de D_3 , que és una situació en què l'equilibri a la Nash és inferior al de Pareto. En aquesta situació, D_3 , sí que hi ha interès a moure's, a cooperar. Ara bé, això no es produeix per les bones, al nostre entendre, sinó que exigeix determinades característiques de les estratègies i els resultats que facin possible arribar a la simetria.

Teoria del valor i pràctica sindical

En el cas sindical espanyol es pot argumentar que una disminució en els salaris (reals) dels treballadors del

BEE-HIVE NEWSPAPER.

A JOURNAL OF GENERAL INTELLIGENCE, ADVOCATION INDUSTRIAL INTERESTS

"When the people of France and England understand their duties and unite, the great problem of the future will be solved."—G. Garibaldi

A PUBLIC MEETING

will be held at

ST. MARTIN'S HALL, LONG ACRE,

On Wednesday Evening, September 28, 1864,

when

A DEPUTATION

APPOINTED BY THE WORKMEN OF PARIS

Will deliver their reply to the Address of their English Brethren, and submit a plan for a better understanding between the peoples.

The meeting will be interspersed with Songs, etc. Chair to be taken punctually at 8 o'clock.

INTERNATIONAL WORKING MENS ASSOCIATION 1864-1865

ASSOCIATION INTERNATIONALE DES OUVRIERS

INTERNATIONAL ARBEITER ASSOCH. ASSOCIATION INTERNATIONALE D'OUVRIERS.

MEMBERS' ANNUAL SUBSCRIPTION CARD.

was admitted a Member on

the First day of January, 1866. and paid as his Annual Subscription

£

Geo. Odger President of Central Council.

G. W. Wheeler Honorary Treasurer.

E. Dupont Corresponding Secretary for France.

Karl Marx Germany.

Emile Holtorf Italy.

H. Jung Poland.

W. A. Cremer Honorary General Secretary. Switzerland.

mercat primari (o dels processos de treball estàndard) no té lligam segur amb un augment en els salaris (o els salaris més les prestacions d'atur) dels treballadors del mercat secundari (o processos de treball subterranis). La clau de volta per generar una situació de cooperació caldria veure-la en la possibilitat d'incidir positivament en canvis en 2 a partir de cessions per part d'1 inferiors als guanys addicionals i viceversa. Una discussió antiga en el marxisme: les bases materials de l'adscripció dels intel·lectuals a la revolució (Richta) pot utilitzar-se per matisar adequadament tot el relatiu a les dificultats de la unitat, ara en el si de la classe obrera.

Una via analítica simplificada per tractar els dos tipus de treball podria partir dels dos casos límit: producció artesanal (A) sense capital fix i producció mecanitzada amb maquinària (B),¹⁶ però generalitzant-ho distingint dues classes de treball, un treball (2) associat a (A), de caràcter secundari, i un treball (1) associat a (B), de caràcter primari. En termes generals i vist des

del cantó del treball, (1) hauria de tenir present W_1 i N_1 i (2) W_2 i N_2 complint les condicions que existeixen unes relacions funcionals més fortes entre W_1 i N_1 entre si i entre W_2 i N_2 entre si també i que el concepte de W i N , respectivament, són agregats que no saben ni poden construir. Davant d'(1) i (2) hauríem de col·locar com a mínim un (3) jugador per compte del capital de manera que poguéssim contrastar amb més realisme, malgrat l'abstracció, què passa als dos processos de treball (A) i (B). Però, a més, aquesta connotació normativa que acabem de veure en un context de justificació ideològica interna del marxisme, posseeix també un valor instrumental. L'acompliment d'un grau considerable d'homogeneïtzació del mercat de treball és una condició necessària per enfrontar la crisi econòmica present en una sèrie de països, Espanya entre ells. En efecte, l'estratègia que ha acabat imposant-se per part del capital ha estat la d'atacar pel cantó microeconòmic i d'oferta els problemes de cadascuna de les empreses. Se'ns pot dir que això responia a la desvaloració del treball a escala internacional. El fet és que, com ha estudiat Tobin, la transmissió internacio-

nal dels canvis en la productivitat aparent del treball no sempre és ni immediata ni operativa. Recordem, a més, que hem postulat durant tot l'article que el treball no és avui homogeni i que dubtem que s'estigui o s'hagi estat homogeneïtzant. El resultat, en tot cas, ha estat una reducció dràstica de la població ocupada, amb no menyspreables efectes sobre la demanda efectiva, i de retruc de debilitament de la capacitat sindical, una subsegüent reducció de la mateixa demanda. Però sobretot n'ha resultat un procés de desindustrialització, així com de segregació molt acusada de la classe obrera. Ens referim, per exemple, a l'existència de grups molt importants de població potencialment activa automarginada («desanimats»: set-cents mil, pel cap baix) o que, tot cercant treball, no han aconseguit accedir mai a un lloc de treball. Un procés d'homogeneïtzació, amb formació professional, educació i innovació tecnològica, però també a través de consciència social i política i organització, contribuiria clarament a obrir perspectives a la societat espanyola, avui atenallada per la crisi i per la crisi de l'estratègia burgesa convencional.

16. F. Hahn 1980. Citats per Vegara 1982, vegeu també Hahn, actes del congrés de S'Agaró de la International Economic Association (versió definitiva). «Keynesian Economics and General Equilibrium Theory: Reflections on some Current «Debates» in G. Haicourt (ed) *The Microeconomic Foundations of Macroeconomics*. MacMillan, 1979.

17. Anwar Shaik in Vegara, 1982.

18. I. Gough «Marx's Theory of Productive and Unproductive Labour». *New Left Review*, 76, 1972, pàg. 71-72.

NOTES FINALS

I) L'aplicació a Espanya del model del doble mercat de treball, que troba en el pretès manteniment irracional o no cooperatiu dels salaris reals per sobre d'aquell nivell que permetria l'absorció de l'atur, la font bàsica per justificar la dicotomia, podria veure's invalidada si ens trobéssim en realitat davant d'un mercat de treball únic i molt cooperatiu, però de característiques peculiars.

Com ha apuntat Pere Martínez Mèndez: 'Potser es tracta de maximitzar els ingressos no individuals sinó familiar de forma que la pressió a l'alça és tan més forta com més atur real o probable hi ha en un entorn familiar determinat. Tinguem present que el model de doble mercat té com a teló de fons l'economia nordamericana marcada per una forta discriminació racial en el mercat de treball, de forma que la probabilitat de trobar o tenir treball un negre és més baixa que la d'un blanc. No sembla que hi hagi cap paral·lisme possible a Espanya. El que passarà a Espanya serà simplement que la classe

obrera no podrà influir per tal de mantenir o millorar els seus ingressos globals, sinó a través dels treballadors en actiu. Es tractaria de canviar de política general, especialment en termes de redistribució, i aleshores podria disminuir potser la pressió a l'alça dels salaris reals. Una conclusió radicalment distinta a la de la patronal, que considero inútil i contraproduent —sobre la propensió a l'estalvi per exemple— tota política redistribuïdora.

II) Contradint l'Althusser inicial dels articles de *La Pensée*, ens trobaríem que el sistema capitalista no és que estigui sobredeterminat, sinó que està subdeterminat, en la mesura que hi ha un grau de llibertat en el model que ha de venir cobert per la lluita de classes en sentit ampli. La gratuïtat de l'acció política que molts han trobat al món althusserià, on les estructures es mouen soles de manera inexorable, científic-natural, quedaria aleshores atacada de soca-rel, car aquesta lliber-

tat no té res de gratuït una vegada se n'és conscient. El reconeixement del subjecte com a tal l'empeny, en exercici de la pròpia llibertat, a adoptar la conducta racional.

III) Cal tenir present que les dificultats per desprendre's de la teoria del valor treball són considerables i que en molts casos acabem pensant que té més validesa que la que li volen donar els seus detractors. Tant en el pla teòric com en el pràctic ens trobem amb arguments per abonar aquesta posició. Hicks, a *Capital and Growth*, es resisteix a no admetre que els salaris no siguin en general bastant independents de la productivitat. En la mateixa línia i en el cas espanyol, l'estudi del mercat del treball a través de les enquestes de *Salarios de l'INE*,¹⁷ ve a confirmar aquesta mateixa absència de relació amb els canvis relatius de productivitat, mantenint-se el ventall de diferències salarials pràcticament amb el mateix ordre.

IV) És obvi que per als neoricardians el treball té un status diferent del capital, precisament les famoses pàgines 36-38 del llibre de Sraffa vénen a demostrar tot això, i a establir la base del concepte d'explotació, que després ha estat generalitzada per Roemer,¹ o pel que Vegara mateix² anomena k — valors, en el treball precedent. Recordem també el treball de Dimitrier,³ segons la versió de Zauberaman. El que passa, però, és que un no acaba de veure en aquests autors per què cal usar el treball en darrera instància. Aquí és on apareix, segons Rowthorn,⁴ la radical incapacitat dels neoricardians per comprendre el pensament de Marx i veure que el marxisme, per més que analíticament i instrumentalment estiguí profundament arrelat en l'economia clàssica, no pot ser considerat com formant-ne part. Zeleny resol aquesta qüestió parlant de la necessitat de la

intenció en la pròpia anàlisi, de la parcialitat, en una actitud que ell anomena ontopraxeològica.⁵ Sense caure en teleologisme esterilitzador, podríem dir que la realitat per al marxisme no més té sentit quan té sentit, quan està orientada, quan no és neutra. ●

(I)

1. Pere Martínez Méndez, *El control monetario a través de la base monetaria: la experiencia española*. Banco de España, M. 1981.

(III)

1. Joaquina Paricio, «El mercado de trabajo» in J. A. Martínez Serrano et al. *Economía Española 1960-1980*. Blume, M. 1982, pàgs. 219-247, especialment 235-236.

(IV)

1. Roemer in Vegara. 1982.
2. J. M. Vegara, «Valor y Excedente» in *Economía Política y modelos multisectoriales*. Tecnos, M. 1979, pàg. 56 per a una crítica prèvia del concepte, veure Braverman, *op. cit.*, pàg. 51.
3. Alfred Zauberaman, *Aspects of Planometrics*, Yale U.P. Newhaven, 1967, pàg. 49.
4. Bob Rowthorn, «Neoclassicism, Neoricardianism and Marxism», *New left Review*, agost 1974, inclòs a Vegara (1982), pàgs. 343-374.
5. Jiri Zeleny: *La estructura lógica de «El capital» de Marx*. Grijalbo, B. 1974, pàgs. 323-326.

